

ՈՍԿԱՆԵԱՆ ԱՍՏՈՒԱԺԱՇՈՒՆԶԻ ԿԱՆՈՆԸ

Ոսկան վարդապետի տղազիր առաջին Աստուածաշունչի երեքհարիւրամեակը առիթ մըն է ակնարկ մը ցետելու Ս. Գրոց կանոնին ընդհանրապէս եւ Հայ կանոնի վրայ մասնաւորաբար:

Կանոն կոչուած են եկեղեցական օրէնքները. կանոն բառը անցեալին մէջ նշանակած է ուղիղ, շիտակ, նշգրիտ եւ գործած-

ւած է արտայայտելու համար արուեստի կամ գրականութեան այն ուղիները որոնցմով կարելի էր անշեղ երթալ դէպի բարձրագոյն իրազեմեամբ: Ան գործածուած է լեզուական նշգրտութեան կամ բարայկան ուղղամտութեան օրէնք իմաստով: Ժողովական օրսշումներուն ճկեղեցին տուած է «կանոնք» անունը, յոյն, լատին եւ հայ լեզուներուն մէջ տառացիօրէն գործածելով մոյ՛ն բառը:

«Օսկան վարդապետի կանոն», 1641. Գլխապիկը:

Ս. Գիրքի պարագային, եւ ա՛յս է ներկայ մեր յօդուածին առարկան, կանոն բառը նշանակած է նախ-ամբողջութիւնը գրութիւններում, որոնք կը պարունակեն ուղիղ հաւատքի ուղին: Բարոյագիտական երանգ մը ունեցած է բառը, ստանալէ առաջ իրաւաբանական codex-ի այսօրուան նշանակութիւնը, որ աստուածաշնչական գիրքերու վաւերականութեան հիսկնարկէ աւելի քան բովանդակութեան եւ կը ձգտի նշանակել վաւերական, ընդունելի, նկեղեցույ կողմէ հարազատ հոչակուած գիրքերուն:

Վերջին իմաստով է միայն որ կը խօսինք այսօր Ս. Գիրքի կանոնին, կամ որոշ գիրքի մը կանոնացումն մտին:

Նկեղեցին կանոնականացուցած է գիրքերը իրենց աստուածաշնչական հանգաճանքին համար: Կանոնի անցուցած է այն գիրքը միայն, զոր նկատած է Աստուծո՛ւ ներշնչուած: Հեղինակի, ժամանակի, լեզուական, բանասիրական հարցերը մեր օրերու յաջգններ են, որոնք նրկորդական կը մնային նկեղեցական առաջին հայրերուն համար, երբ կը փորձէին իրեական կամ քրիստոնէական աւանդութեան բազմապիսի գիրքերուն մէջէն անցատել եւ կանոնի անցնել Աստուծոյ խօսքը: Հաւատքի գործ էր կանոնացումն աշխատամբը. զոր աւելն քրիստոնեայ նկեղեցի ըրաւ իր հաւատացեալներուն տալու համար Ս. Գրական վստահելի ամբողջութիւն մը:

Մեր գրչագիրներէն մին չափածոյ ածագանգը կու տայ մո՛յն այն սկզբունքին, զոր կը գտնենք քրիստոնէական նկեղեցույ բոլոր հայրերուն մօտ, երբ ուզեն գիրքի մը կանոնականութիւնը հաստատել:

«Մի՛ ոք բռնացի շողփաղփ այս բանք կամ հէփիաք զըրոյց անցանք.

Աստուածաշունչ է այս դարսանք,

Հոգոց մտաց կենդանականք:

Ձի նմաւարքի է սայ վերին

Հիւն եւ առաջնորդ օրինին

Վրկայք պտմրչիք անդ քանին...»:

Այսօր տիրող զգացումը կանոնականութեան մասին կը բոխի վաւերականութեան մտահոգութենէն եւ այդ վաւերականութեան

թիւնը հաստատելու համար կը գործածէ գաճաղան միջոցներ, յատկապէս լեզուագիտական, բանասիրական եւ բաղդատական:

Անվինելիօրէն կանոնական հոչակուած գիրքերը կը կոչուին *սահակահոն* (protocanonique), իսկ կանկածելի կամ ուշ ժամանակներու կատարուած յաւելումները կամ ուսմաց կողմէ միայն կատարուած կանոնականացումները՝ երկրորդական (deutero-canonique), Բաղդակական նկեղեցիներ աւելի կը նախընտրեն «պարականոն» (apocrypha) բառը՝ նշանակելու համար ինքն յարաշարժ կանոնին վրայ աւելցուած գիրքերը:

Կանոնի եւ ամբողջութեան մոյն փութելով անցած է նաեւ Հայկական Աստուածաշունչը: Կանոնականութեան հարցը կրճատ վէճի եւ տարակարծութեան առիթ եղած կը թուի ըլլալ մոյնիսկ Բարգամիչներու օրով:

Հանրածանօթ է հորինացիի վկայութիւնը թէ Սահակ Կաթողիկոս առաջին Բարգամիչութեան մը ձեռնարկած է ասորերէն բնագիրէն, երբ Բիզանդիոնէն վերադարձող աշակերտները բերին ամբողջական յոյն բնագիրը, Նօքանասնիցը: Յովսէփի եւ Նովիկ գացած էին Նիքիա, իսկ Ղևոնդ եւ Կորիւն զրկուեցան Բիզանդիոն...: Վերադարձին, Բիզանդիոնէն եկող խումբը «ըզմիամզաւ Բարգամիչական փութեանակի», որ կատարուած էր ասորերէնի վրայէն, որովհետեւ պարսիկները փնացուցած էին յունական գրականութիւնը, «ի բազում մասանց Բերացալ» գտան, որովհետեւ «անգէտ էին մերում արուեստի», եպարտօրէն կ'աւելցնէ հորինացին:

Ուրեմն, առաջին Բարգամիչութեան համար գործածուած է Նիքիոյն ասորական կանոնը, քաղաքական պատճառներով, իսկ Բիզանդիոնէն վերադարձող աշակերտներն են որ պարտադրած են երկրորդ Բարգամիչութիւն մը, ըստ Նօքանասնից օրինակին, զոր բերած են Բիզանդիոնէն:

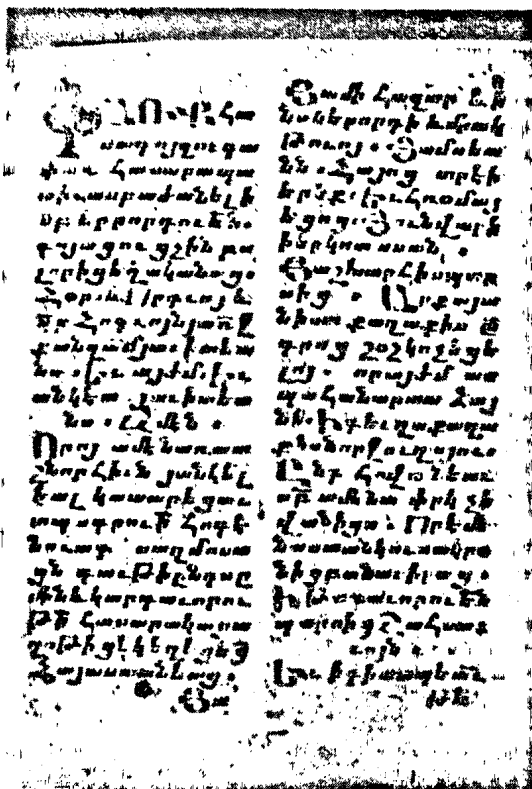
Ասորական եւ յունական բնագիրներու հակամարտութեան ետին կար անշուշտ հարազատութեան, կատարելութեան եւ կանոնականութեան մտահոգութենէն անդին՝ երկու մշակոյթներու տիրապէսական քաղաքականութիւնը: Ասորականը կոթնած էր

պարսկական ուժին, մինչ յունականը բիւզանդական էր :

Կանոնի տեսակէտէն կար նաեւ այլ տարբերութիւն մը . Սահակ Կաթողիկոսի գործածած ասորական բարգամուրիւնը կու գար հաւանաբար քրիստոնէական աւանդութենէ մը, մինչ բիւզանդականը աղեփամս-յըրեան եօթամասնիցն էր, երէական ար-

դըրիա փոխադրուած Օրինաց Գիրքն էր, միւնչդեռ ասորականը՝ Գրիստոնէական եկեղեցւոյ գործածութեան համար օգտագործուած, քրիստոնէականացուած կանոն մը :

Երուսաղէմէն Աղեփանդրիա փոխադրութեան մէջ, եօթամասնիցը շատ աւելի հեռացած էր բնագրի կանոնէն, քան եբրա-

Փամագիրք Ատենի, Երբ-Ջուլա, 1642. Յիշատակարան :

տասահմանին համար պատրաստուած եւ հոյնութեամբ որդեգրուած յունախօս քրիստոնէութեան կողմէ :

Եօթամասնիցը, այսօրուան մեր բառերով, արտասահմանի հրեաներու գործածութեան համար Երուսաղէմէն Աղեփան-

յեցերէնէն ասորերէն բարգամուրեան աւտեն :

Սակայն, հակառակ տրամաբանութեան, արտասահմանի հրեան շատ աւելի հեռացած էր իր նախակամոն Ս. Գիրքէն, քան քրիստոնէայ ասորին :

Փորձեմք ամփոփել այստեղ երեք աւանդութիւնները, որոնք հիմքը կազմած են մեր կանոնին:

Հրէական հին աւանդութիւնը Ս. Գիրքը բաժնած է երեք ամբողջութիւններու. Օրէնք, Մարգարէք եւ Գիրք:

Օրէնքը, հրէական Թորան, նկատուած էր երեք խումբերում կարեւորագոյնը, ոչ այնքան իր կանոնական հանգամանքին, որքան պարունակութեան համար: Գիրք մը ըլլալէ առաջ, Օրէնքը կարգաւորողն էր հրէական համայնքային կենսական, կենդանի ոյժ մը, որուն շուրջ կը բաւարարէ մնացորդացը, կարսնցնիլէ ետք իր անկախութիւնը: Ապոյային զգացումի, ինքնագոյնացումութեան, Եւրոպայի պահպանման եւ մանաւանդ ցեղային ճկարագրի պաշտպանութեան մեծ գեղնէն էր Օրէնքը եւ, հրեայ բարեկեցիկները անոր հեղինակութեան շուրջ հաւաքել կը ջանային հաստատական բաժանումներով տկարացած Նորաստեղծի երկուքիւնը: Որքան կը ծանրանար օտարին լուծը եւ հրեան զը հեռանար անկախութենէն, այնքան կը մօտենար ան Տաւարին եւ Օրէնքին:

Նոյն մտահոգութիւնը՝ հրեական արտասահմանին մէջ, որ գլխաւորաբար Աղեֆ-սանդրիան: Էր: Յունական մշակոյթի եւ իգութի կլանող ազդեցութեան դէմ, Յովսէփոս կը պարզէ Ս. Գիրքը, գաղափարական պահեստի դրօշի մը պէս:

«*Միզ մօտ չկան անհամար եւ հակասական գիրքեր, ինչպէս Յունաց մօտ, այլ միայն 22 գիրքեր, որոնք կը պարունակեն որոշր ժամանակներու տարեկանութիւնը եւ իրաւունք պատահելի են՝ Նախ ունենէ Մովսէսի գիրքերը, Թիւմօ Հինգ ... Մարգարէները որոնք Հետեւեցան Մովսէսի եւ իրենց ժամանակներու պատմութիւնը արձանագրեցին տարեկան գիրքերու մէջ: Վերջին յօրար (գիրքներու) կը պարունակեն Աստուծոյ ձօնուած մեղեգները եւ մարդոց ուղղուած բարոյական սկզբունքներ: Արտաշէսն(?) սկսեալ մինչեւ մեր օրերը բոլոր դէպքերը պատմուած են. սակայն այս լեկլիններուն չ'ընծարուիր ճշիշ հաւատքը, որովհետեւ մարգարէներու շարքը խառն պարունակու: Յայտն է թէ ինչ յարգանքով*

մենք կը մօտենանք մեր գիրքերուն (Ա. 8): Այսօրուան գիտնականներ կը կարծեն թէ երբայական կանոնը կազմուած պէտք է ըլլայ աստիճանաբար, սկսեալ ինքնորոգ դարէն մաքր քան Քրիստոս: Նախ կազմուած է Հնգամատնանը, Մովսէսի Օրինաց գիրքը, իր հինգ մասերով. *Մենդոց, Ելից, Հուսացոց, Թուոց, և Բ. Օրինաց* գիրքեր: Յետոյ երկրորդ խումբը՝ Մարգարէները, որուն ութը գիրքերը բաժնուած էին երկու տեսակներու. Աւագ Մարգարէներ. *Յեսու, Դատարոք, Ա. եւ Բ. Սամուէլ, Ա. եւ Բ. Թաւալորութիւնք:*

Յետագայ մարգարէներ. *Եսայի, Երեմիա, Եղեկիէլ եւ գիրք ասանկերու Մարգարէից:* Ապա՝ երրորդ խումբը, ստորաբաժնուած՝

1.— *Բռնաստեղծական գրուածքներու Սաղմոսք, Առակք եւ Յօք:*

2.— *Հինգ մատեններու. Երգ Երգոց, Հուր, Բարուք, Ժողովուրդ եւ Նաթիք:*

3.— *Ժամանակագրական Հինգ գիրքերու. Ա. եւ Բ. Մնացորդաց (միակ գիրք), Դանիէլ եւ Գեղեշտէս Եղատա եւ Նեէմիայ, Նոյնպէս միակ գիրքի մը մէջ:*

Հաւանական է որ Յովսէփոս գիրքերու թիւը կ'իջեցնէ քան շարքին քանակութիւնը՝ միացնելով Դատարոսաց եւ Հուրի գիրքերը մէկ կողմէ, եւ Երեմիան ու Բարուքը, միւս կողմէ:

Հրեաներ այսպէս դասաւորած էին Ս. Գիրքի իրենց նախնական կանոնը Եօթնասնից քարգումարներէն առաջ եւ կը շարունակեն պահել նոյն դասաւորումն իրենց հրապարակութիւններուն մէջ:

Հրէական կանոնը չ'է հետեւած, ինչպէս ցոյց կու տայ վերոյիշեալ դասաւորումը, գրութիւններու ժամանակագրական կարգին, այլ՝ իրենց սրբազան գիրքերու կանոնացման կարգին, իւրաքանչիւր գիրք շարքի մտած է կանոնացման աւագութեան կարգով:

Եօթնամանցը, սակայն, որդեգրած է տարբեր շարք մը. դասաւորման եւ շարաւարտութեան սկզբունքը այստեղ գիրքերու պարունակութիւնն է, նիւթը. Օրէնք, Պատմութիւն, Բռնաստեղծութիւն եւ Մարգարէութիւն: Եւ այս շարքին մէջ Եօթնամա-

սի. Գիրք Մնեղոց, Ելից, Ղեւտականք, Թիւք, Երկրորդ Օրէնք, Յետա Նաւեայ, Դատաւորք եւ Հռութայն, Թագաւորութեանց Դ, Մնացորդաց Գրոց Աւուրք Բ, Եղբի Բ Բանք, Գիրք Յորայ, Սաղմոսաց Գիրք Ա, Սողոմոնի Գ Գիրք, ԺԲ Մարգարէքն, Շապի, Երեմիա, Եղեկիէլ, Դանիէլ:

Եւ յարտաքուտ պատգամաւորեացի առ 'ի ուսուցանել զգէր մանկունս' զուսումնասրացումն Սիրաքայ Իմաստութիւնն:

Զարմանալի կերպով Պարտաւի ժողովը վերադարձ մը կը կատարէ դէպի երէական ասանդաւթիւնը: Եօթանասնիցէն գեղջուած են Նեմիի եւ Նսքեր, իսկ Սիրաքի իմաստութիւնը լուսամցի վրայ բազուած է իթրու մանկավարժական գրականութիւն:

Առ հասարակ դժուար է հայկական կամոնի մը մասին խօսիլ, մանաւանդ Հիմ խտակարանի պարագային: Բացի Պարտաւի ժողովէն, մեր Եկեղեցւոյ ժողովներէն եւ ոչ մին կամոնական որոշումով սահմանած է Ս. Գրոց կամոն մը: Հիշող է որ մեր գրքաչափներու մէջ կը գտնենք Քրիստոսեւական Եկեղեցւոյ կամոններ հայերէնի բարգմանած եւ որդեգրուած, սակայն ոչ մէկ ժողով կամոնականացուցած է գտնում: Ս. Գրոց կամոնին նկատմամբ ազատ եղած է մեր հայրերու վերաբերմունքը: Փոխանակ ժողովական որոշումի, հեղինակութիւն գտած են առ հասարակ Շիրակացիի, Սարկաւագ Վարդապետի եւ այլոց աւանդներ: Այնպէս որ մեր գրքաչափներուն մէջ կը գտնենք տարօրինակ այլազանութիւն մը: Ունինք ձեռագիր Հին Կոտակարաններ որոնք կը պարունակեն երէական կամոնի քառյուրս գիրքեր միայն, ուրիշներ՝ Եօթանասնից երեսունեօթ գիրքեր եւ տակաւին կամ որ Ս. Գրոց բազմաթիւ պարականոն գիրքեր աւելցուցած են վերոյիշեալներու շարքին մէջ:

Պարականոն գիրքերու նկատմամբ միջ-

նադարեան Հայ հեղինակները որոշ ասակարութիւններ ունեցած են, յատկապէս Սողոմոնի Իմաստութեան գիրքի նկատմամբ:

Հայ Եկեղեցին ծխական ընթերցուածներու համար Հին Կոտակարանի գիրքերէն օգտագործած է Եօթանասնից կամոնի ընթերցուածները, մէկ բացառութեամբ. այն ալ Սողոմոնի Իմաստութեան գիրքն է, որը, Շապիի Մարգարէութեան հետ աւանդէ աւելի օգտագործուած եւ սիրուած գիրքը եղած է ճշդօրէն կազմողին:

Եթէ ճշդօրէն նկատենք Եկեղեցւոյ մէջ կարդացուած Ս. Գիրքի պաշտօնական հեղինակութիւնը, ապա պիտի ընդունինք որ մեր Եկեղեցին յատուկ համակարութիւն մը չէ՝ տածած պարականոններու նկատմամբ. այլ ինչպէս քրիստոնէական դրացի Եկեղեցիներու մէջ, Ս. Գիրքի կամոնէն ներս առնուած են ուշ ժամանակի այն պարականոնները, որոնք կապ ունին Քրիստոսի հետ: Ազնոսեղոյի եւ Անտիոքի հայրերը «Կոտակ Մարգարէից» գիրքին մէջ տեսած են Նոր Կոտակարանը հիմնադրող մարգարէութիւններ, ուր քրիստոնէական հաւատքը կրնար յազուրդ տալ Քրիստոսի կեանքը տոբոյջապէս գուշակուած տեսելու իր զգումներն: Միջնադարեան մեր հեղինակներու գլխաւոր մտահոգութիւնը եղած է հաստատել շարունակութիւն մը Հին եւ Նոր Կոտակարաններուն միջեւ, ոչ այնքան կամոնական՝ որքան բարեպաշտական մտահոգութեամբ: Նոր Կոտակարանը բ՛ական պատմութիւնը, լրումն հասած Ստուածաշունչը ընել Ստուածոյ ժողովուրդին, Հին Կոտակարանը կառուցանելով իրքեւ պատուամզանը Նորին. այս եղած կը թուի բոլոր սոսկայ կամոնը Յովհաննէս Սարկաւագ Վարդապետի եւ անոր հետեւող պարզին:

(Շարունակելի)

ՇԱՀԷ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ